

ĐORĐE BOROZAN
MILAN PODUNAVAC
BORISLAV ĐUKANOVIĆ

LJUDSKA PRAVA I RELIGIJA
U CRNOJ GORI
— Preliminarni rezultati

Đorđe BOROZAN^{*}, Milan PODUNAVAC^{**}, Borislav ĐUKANOVIĆ^{***}

UVOD

Uzorak: Istraživanje je izvedeno na reprezentativom uzorku studenata državnog univerziteta i dva privatna univerziteta: Univerzitet Donja Gorica iz Podgorice i Mediteran iz Bara. Sa 11 fakulteta državnog univerziteta ispitano je 673 studenta, sa Univerziteta Donja Gorica 95 studenata i sa Univerziteta Mediteran ispitano je njih 94 — što ukupno iznosi 862 ispitanika.

Metode obrade i analize podataka: U ovom istraživanju je korišćena deskriptivna, parametrijska i neparametrijska statistika. Od specifičnih metoda, pored proste deskriptivne provjere, koristili smo ANOVA test, hi-kvadrat, Pirsonovu korelaciju kao i linearnu regresiju („stepwise” metoda).

^{*} Akademik Đorđe Borozan, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti

^{**} Prof. dr Milan Podunavac, Humanističke studije, Univerzitet Donja Gorica

^{***} Prof. dr Borislav Đukanović, Humanističke studije, Univerzitet Donja Gorica

REZULTATI

PRELIMINARNE rezultate istraživanja izložit ćemo po osnovnim poglavljima ovog upitnika. Osnovna nezavisna varijabla korišćena u ovom istraživanju bila je „religijska pripadnost” studenata.

Tabela 1. Religioznost

	Frekvencija	%	Validni %	Kumulativni %
Katolik/kinja	29	3,4	3,4	3,4
Protestant/kinja	12	1,4	1,4	4,8
Pravoslavac/ka	590	68,4	68,4	73,2
Musliman/ka	90	10,4	10,4	83,6
Jevrej/ka	3	0,3	0,3	84
Budist/kinja	9	1	1	85
Religiozan u generalnom smislu	41	4,8	4,8	89,8
Nijesam religiozan/a	88	10,2	10,2	100
Ukupno	862	100	100	

U ovom istraživanju predmet analize su bile dominantne religije i konfesije u Crnoj Gori. U okviru hrišćanstva pravoslavci, kao najbrojniji, i katolici. Katolici su u uzorku reprezentativni za populaciju katolika u Crnoj Gori, ali je njihov broj u ukupnom uzorku mali za relevantna statistička zaključivanja. Međutim, kao značajnu konfesiju hrišćanstva uključili smo ih u analizu. Pripadnici muslimanske vjeroispovjesti su ispod nivoa reprezentativnosti islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori. Ostale vjeroispovjesti čine protestanti 1,4%; Jevreji 0,3%; budisti 1%. Sve ostale religijske grupacije su isuviše male da bismo mogli da vršimo statistička zaključivanja.

Nereligiozni kao i religiozni u generalnom smislu su uključeni u analize, iako sami po sebi ne pripadaju nijednoj religioznoj zajednici, ali ipak dijele određen zajednički stav i čine dovoljno veliki dio uzorka. Imajući u vidu prirodu

podgrupe nereligioznih, oni su bili isključivani iz analiza segmenata koji se bave direktnim religijskim praksama.

Religiozna pripadnosti i politička orijentacija (pitanje 9)

Pravoslavci blago (ali statistički značajno) više teže desnici od muslimana, religioznih u generalnom smislu i nereligioznih, po strožem kriterijumu ne bi bilo značajno. Razlika između pravoslavaca i muslimana je značajna na nivou $p = 0,025$, između pravoslavaca i religioznih u generalnom smislu $p = 0,015$, a između pravoslavaca i nereligioznih na nivou $p = 0,036$.

Religiozna pripadnosti i društveni problemi (B)

Religiozna pripadnost i javno mišljenje o društvenim problemima (B1). Pravoslavci i muslimani pokazuju viši stepen autoritarnosti (koja se prikazuje kroz pristup vlasti i socijalnim pitanjima) od nereligioznih. Muslimani takođe pokazuju viši stepen autoritarnosti od pravoslavaca i religioznih u generalnom smislu. Razlike su značajne na nivoima: pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — pravoslavci $p = 0,036$; muslimani — religiozni u generalnom smislu $p = 0,009$.

Religiozna pripadnost i opšte javno mišljenje o različitim društvenim grupama (B2). Između religijskih grupa nema značajnih razlika i možemo zaključiti da svi manje-više isto brinu o socijalnoj jednakosti.

Religiozna pripadnost i izražavanje solidarnosti (nesolidatnosti) prema drugima (B3). Muslimani se pokazuju kao blago, ali ipak statistički značajno, solidarniji od nereligioznih. Razlika je značajna na noviou $p = 0,039$.

Religiozna pripadnosti i multikulturalnost (B4). Pravoslavci su se pokazali manje multikulturalno orijentisani od muslimana, nereligioznih i religioznih u generalnom smislu. Razlike su značajne na nivoima: pravoslavci — muslimani $p = 0,001$; pravoslavci — religiozni u generalnom smislu $p = 0,021$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,003$.

Religiozna pripadnost i tenzije i sukobi u društvu (B5a). Između religioznih grupa u vezi sa percepcijom tenzija i sukobima bogatih i siromašnih nije utvrđena značajna razlika. Pravoslavci više opažaju tenzije po jezičkoj osnovi od muslimana, značajnost $p = 0,021$. Između religioznih grupa o pitanju percepcije tenzija i sukoba između polova nije utvrđena značajna razlika. Generalno, religiozni više opažaju konflikt između regija od katolika, protestanata, pravoslavaca i nereligioznih. Značajnosti: generalno religiozni — katolici $p = 0,001$;

generalno religiozni — pravoslavci $p = 0,002$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,007$. Između religioznih grupa o pitanju percepcije tenzija i sukoba između građana i seljaka nije utvrđena značajna razlika. Muslimani blago više od katolika misle da u Crnoj Gori ima vjerskih sukoba. Značajnost $p = 0,046$. Pravoslavci značajno više opažaju tenzije između političkih simpatizera od katolika što isto čine i nereligiozni. Značajnosti: pravoslavci — katolici $p = 0,037$, nereligiozni — katolici $p = 0,011$. Između religioznih grupa o pitanju percepcije tenzija i sukoba na rasnoj osnovi nije utvrđena značajna razlika.

Religiozna pripadnost i lično iskustvo sa izvorima tenzija i sukoba u društvu (B5b). Između religioznih grupa o pitanju ličnog iskustva sa tenzijama i sukobima između bogatih i siromašnih nije utvrđena značajna razlika. Između religioznih grupa o pitanju ličnog iskustva sa tenzijama i sukobima u vezi sa jezikom nije utvrđena značajna razlika. Između religioznih grupa o pitanju ličnog iskustva sa tenzijama i sukobima na osnovi pola nije utvrđena značajna razlika.

Utvrđeno je da su muslimani češće od pravoslavaca i nereligioznih doživljavali diskriminaciju na osnovu regije iz koje dolaze, pri čemu su generalno religiozni takođe češće doživljavali diskriminaciju od pravoslavaca. Značajnosti: muslimani — pravoslavci $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,006$; generalno religiozni — pravoslavci $p = 0,024$. Muslimani i pravoslavci se češće susrijeću sa diskriminacijom, zato što su iz grada ili sela, od nereligioznih. Značajnosti: pravoslavci — nereligiozni $p = 0,04$; muslimani — nereligiozni $p = 0,035$. Muslimani se češće susrijeću sa diskriminacijom zbog religijske pripadnosti od pravoslavaca i nereligioznih. Značajnosti: muslimani — pravoslavci $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,005$. Diskriminaciju zbog političkog mišljenja pravoslavci češće doživljavaju od muslimana, značajnost $p = 0,012$. Diskriminacija prema rasnoj osnovi se najviše ispoljila kod nereligioznih koji su imali značajno viši skor od muslimana, pravoslavaca i generalno religioznih. Značajnosti: nereligiozni — muslimani $p = 0,24$; nereligiozni — pravoslavci $0,04$; nereligiozni — generalno religiozni $p = 0,035$.

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o uspješnosti (neuspješnosti) političkog života u Crnoj Gori (B6). Nereligiozni više od muslimana i pravoslavaca smatraju da je politički život u Crnoj Gori nedovoljno razvijen. Značajnosti: nereligiozni — muslimani $p = 0,036$; nereligiozni — pravoslavci $p = 0,038$.

Religiozna pripadnost i zadovoljstvo studenata generalnim stanjem u zemlji (B7). Muslimani se pokazuju kao najzadovoljniji trenutnim stanjem u zemlji i oni su značajno više zadovoljni od pravoslavaca, nereligioznih i generalno religioznih. Od nereligioznih su zadovoljniji stanjem i pravoslavci i katolici. Značajnosti: muslimani — pravoslavci $p = 0,002$; muslimani — nereligiozni $p =$

0,001 ; muslimani — generalno religiozni $p = 0,012$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,011$; katolici — nereligiozni $p = 0,022$.

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o ponašanju policije prema građanima u Crnoj Gori (B8). Između religioznih grupa o pitanju percepcije ponašanja policije nije utvrđena značajna razlika.

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o pravičnosti sudskih presuda za imućne i siromašne (B9). Između religioznih grupa o pitanju percepcije uticaja bogatstva i siromaštva na pravičnost presuda nije utvrđena značajna razlika.

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o pravičnosti suđenja pripadnicima različitih etničkih i rasnih grupa (B10). Između religioznih grupa o pitanju percepcije uticaja etničke ili rasne pripadnosti na pravičnost presuda nije utvrđena značajna razlika.

Religiozna pripadnosti i uloga religije u društvu (C)

Religiozna pripadnosti i percepcija studenata o ulozi religije u društvu (C1). Muslimani više od pravoslavaca, generalno religioznih i nereligioznih smatraju da religija treba da ima veću ulogu u društvu. Katolici se značajno više zalažu za uticaj religije u društvu od generalno religioznih i nereligioznih, dok pravoslavci značajno više podržavaju uticaj samo u odnosu na nereligiozne. Značajnosti: muslimani — pravoslavci $p = 0,026$; muslimani — generalno religiozni $p = 0,004$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; katolici — generalno religiozni $p = 0,016$; katolici — nereligiozni $p = 0,001$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$.

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o suštinskim sličnostima i razlikama između religija (C2). Pravoslavci su pokazali manje tolerantno viđenje drugih religija u poređenju sa katolicima. Takođe, generalno religiozni i nereligiozni su se pokazali manje tolerantnim u poređenju sa muslimanima i katolicima, dok su se nereligiozni pokazali značajno manje tolerantnim i od pravoslavaca i generalno religioznih. Značajnosti: pravoslavci — katolici $p = 0,033$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; katolici — generalno religiozni $p = 0,014$; katolici — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — generalno religiozni $p = 0,032$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,030$.

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o religiji kao životnoj potpori pojedincu (C3). Katolici u poređenju sa svim drugim relevantnim grupama, osim muslimana, značajno više vide religiju kao potporu. Za njima slijede muslimani koji takođe daju veći značaj religiji kao potpori od ostalih grupa. Na kraju

su, sasvim očekivano, nereligiozni koji pridaju najmanji značaj religiji. Značajnosti: katolici — pravoslavci $p = 0,001$; katolici — generalno religiozni $p = 0,001$; katolici — nereligiozni $p = 0,001$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — generalno religiozni $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,001$;

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o uticaju društva na religiju (C4). Između religioznih grupa o pitanju percepcije uticaja društva na religiju nije utvrđena značajna razlika.

Religiozna pripadnost i povjerenje studenata u svoju religiju i druge religije (C5 — C6). Ispitanici generalno pokazuju povjerenje u sopstvenu religiju i prosječni skor je iznosio 7,21 od mogućih 10, dok je povjerenje u druge religije prosječno i iznosi 4,96. Utvrdili smo i da između povjerenja u sopstvenu i povjerenja u druge religije postoji povezanost i koeficijent korelacije koji smo dobili iznosi $r = 0,357$, $p = 0,001$. Pokazalo se da katolici imaju više povjerenja u svoju religiju od pravoslavaca i generalno religioznih. Značajnosti: katolici — pravoslavci $p = 0,03$; katolici — generalno religiozni $p = 0,029$. Religiozni u generalnom smislu pokazuju manje povjerenja u druge vjere od sve tri dominantne religije, a pravoslavci pokazuju manje povjerenja u druge religije od muslimana i katolika. Značajnosti: Muslimani — generalno religiozni $p =$; pravoslavci — generalno religiozni $p = 0,001$; katolici — generalno religiozni $p = 0,001$; pravoslavci — muslimani $p = 0,015$; katolici — pravoslavci $p = 0,029$;

Religiozna pripadnosti i vrijednosti (D)

Religiozna pripadnosti i vrijednosne orijentacije studenata (D1). Prilikom analize upitnika uvidjelo se da ovaj segment vjerovatno provjerava više podkonstrukata. Kako bismo izbjegli proizvoljno dijeljenje ajtema, pristupili smo eksplorativnoj faktorskoj analizi (varimaks rotacija sa Kajzerovom normalizacijom), pri čemu smo izdvojili dva faktora. Ova dva faktora zajedno objašnjavaju 49,74% varijanse.

Prvi faktor obuhvata sedam stavki (D1e, D1i, D1h, D1j, D1c, D1f i D1a) i ovaj faktor karakterišu kolektivističko-konformističke vrijednosti. Drugi faktor čine 3 stavke (D1b, D1d, D1g) i karakterišu ga individualističko-hedonističke vrijednosti. Na prvom faktoru su muslimani postigli više skorove od nereligioznih tj. oni više zastupaju kolektivističko-konformističke vrijednosti. Značajnost: muslimani — nereligiozni $p = 0,016$. U skladu sa ovim je i rezultat dobijen na drugom faktoru, gdje su na individualističko-hedonističkim vrijednostima nereligiozni imali veće skorove od pravoslavaca, muslimana ali i

Tabela 2. Faktorska zasićenost ajtema

	Faktori	
	1	2
D1e	0,744	0,197
D1i	0,726	0,074
D1h	0,687	0,061
D1j	0,607	-0,081
D1c	0,585	0,363
D1f	0,580	0,451
D1a	0,520	0,479
D1b	-0,268	0,732
D1d	0,147	0,682
D1g	0,253	0,571

generalno religioznih. Značajnosti: pravoslavci — nereligiozni $p = 0,003$; muslimani — nereligiozni $p = 0,023$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,005$;

Religiozna pripadnost i studentska percepcija vrijednosti u zaisnosti od moralnog konteksta (D2). Ispitanici su pokazali neutralan stav prema tvrdnji da čovjekova vrijednost zavisi od procjene drugih (2,95 od 5) i pokazali su mali stepen saglasnosti sa tvrdnjama da vrijednost osobe zavisi od moralnosti njenih djela (3,54) i da svako zaslužuje poštovanje samim tim što je ljudsko biće (3,27). Gledajući kako se religije porede prema ovim tvrdnjama, dobili smo da muslimani i pravoslavci daju veći značaj individualnoj vrijednosti koja se procenjuje preko mišljenja drugih, nego što to čine nereligiozni, a takođe muslimani više značaja daju u odnosu na katolike. Značajnosti: pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; katolici — muslimani $p = 0,037$. Na drugoj tvrdnji, da nečija vrijednost zavisi od moralnosti njenih akcija, dobijeno je da su nereligiozni manje saglasni sa ovom tvrdnjom od pravoslavaca i muslimana. Značajnosti: pravoslavci — nereligiozni $p = 0,003$; muslimani — nereligiozni $p = 0,011$. Na trećoj tvrdnji, da neko vrijedi samim tim što je ljudsko biće, nije bilo statistički značajnih razlika.

Religiozna pripadnost i ljudska prava (E)

Religiozna pripadnost i percepcija studenata o građanskim pravima u Crnoj Gori (E1). Dobijeni rezultati pokazuju da se muslimani i nereligiozni više zalažu za građanska prava od pravoslavaca. Potrebno je napomenuti da sve religije uglavnom podržavaju građanska prava, samo što to muslimani i nereligiozni

čine izraženije od pravoslavaca. Značajnosti: pravoslavci — muslimani $p = 0,001$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$.

Nakon provjere ovog segmenta odlučeno je da se na njemu izvrši eksplorativna faktorska analiza kako bi se ispitalo da li postoje određeni potfaktori građanskih prava na kojima bi se možda religije posebno iskazivale. Analizom su izdvojena četiri faktora koji zajedno objašnjavaju 54,131% varijanse. Prvi faktor se sastoji od sedam stavki (E1j, E1l, E1b, E1o, E1n, E1a, E1e) i njega karakterišu tvrdnje koje se odnose na osnovna prava na izražavanje, ali obuhvata i jednakost polova. Drugi faktor čine tri stavke (E1d, E1p, E1h) koje govore o seksualnim slobodama i pravima ljudi različitih seksualnih orijentacija. Treći faktor čine četiri stavke (E1f, E1g, E1c i E1i) i one pokrivaju religiozne slobode kao i pravo ljudi na slobodno okupljanje i udruživanje. Četvrti i posljednji faktor se sastoji samo od dvije stavke (E1k i E1m). Obično su dvije stavke malo da čine zaseban faktor, ali u ovom slučaju su te stavke visoko zasićene i čine smislenu cjelinu te smo izveli zaključak da taj četvrti faktor nije samo preuzeo stavke koje nijesu mogle da uđu u druge faktore, već da je to smisljena i konzistentna cjelina čiji obim je jedino ograničen brojem ajtema koji se bave tom tematikom. Ovaj faktor karakterišu religijske slobode u formalnom edukativnom sistemu.

Tabela 3. Faktorska zasićenost ajtema

	Faktori			
	1	2	3	4
E1j	0,776	0,11	0,061	0,121
E1l	0,751	0,062	0,005	0,085
E1b	0,746	-0,015	0,267	0,001
E1o	0,731	0,042	-0,017	-0,046
E1n	0,583	0,237	0,176	0,208
E1a	0,541	-0,125	0,349	0,117
E1e	0,536	0,298	0,185	-0,048
E1d	0,017	0,816	0,097	-0,017
E1p	0,158	0,767	-0,021	0,12
E1h	0,09	0,611	0,314	0,007
E1f	0,035	0,123	0,659	0,133
E1g	0,222	0,175	0,649	0,022
E1c	0,314	0,026	0,585	-0,07
E1i	-0,113	0,083	0,496	0,48
E1k	0,075	-0,138	0,066	0,773
E1m	0,182	0,245	0,009	0,737

Ispitali smo i razlike između različitih religija i konfesija na pojedinačnim faktorima ove podskale. Na fektoru koji govori o pravima žena i ličnog izražavanja nereligiozni su postigli najviše skorove, pri čemu su oni značajno viši od skorova pravoslavaca i skorova generalno religioznih. Značajnosti: pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,006$. U pogledu prava na seksualne slobode najviše skorove su postigli nereligiozni i generalno religiozni koji su imali značajno više skorove od muslimana i pravoslavaca. Značajnosti: muslimani-nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — generalno religiozni $p = 0,001$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; pravoslavci — generalno religiozni $p = 0,004$. Na trećem faktoru nisu utvrđene značajne razlike između religija i konfesija. Muslimani su se pokazali kao najnaklonjeniji slobodi izražavanja religioznosti u školama i na ovom faktoru oni imaju veće skorove od svih ostalih relevantnih grupa. Suprotno njima, nereligiozni pokazuju najmanju podršku za ova prava. Treba imati u vidu da su ajtemi koji čine ovaj faktor u specifičnom kulturnom miljeu Crne Gore svakako više vezani za islamsku zajednicu te visoka podrška za ovaj faktor ne iznenađuje. Značajnosti: katolici — muslimani $p = 0,011$; pravoslavci — muslimani $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — generalno religiozni $p = 0,001$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,008$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; katolici — nereligiozni $p = 0,006$.

Religiozna pripadnost i stavovi studenata prema eutanaziji (E2). Ispitanici su generalno pokazali blago pozitivan stav prema eutanaziji (7,14 od 12). Pri tome su nereligiozni iskazali najpozitivniji stav i on je značajno pozitivniji od svih ostalih relevantnih grupa. Za njima slijede generalno religiozni i pravoslavci koji imaju značajno viši rezultat od muslimana. Značajnosti: katolici — nereligiozni $p = 0,001$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,013$; muslimani — generalno religiozni $p = 0,02$; pravoslavci — muslimani $p = 0,024$.

Religiozna pripadnost i stavovi studenata prema abortusu (E3). Ispitanici su generalno pokazali blago pozitivan stav prema abortusu (16,83 od 28). Prema pravu na pobačaj ubjedljivo najbolji stav imaju nereligiozni koji imaju značajno bolji stav od svih ostalih relevantnih grupa. Značajnosti: katolici — nereligiozni $p = 0,001$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,003$.

Religiozna pripadnost i stavovi studenata prema smrtnoj kazni (E4). Muslimani su iskazali značajno manju podršku smrtnoj kazni od pravoslavaca i nereligioznih. Nereligiozni su takođe pokazali veću podršku smrtnoj kazni od generalno religioznih. Značajnost: pravoslavci — muslimani $p = 0,032$; muslimani — nereligiozni $p = 0,01$; generalno religiozni — nereligiozni $p = 0,034$.

Religiozna pripadnost i stavovi studenata prema sudskim pravima (E5). Ispitivanjem razlika između religijskih grupa otkrila se samo jedna bitna razlika i to između generalno religioznih i praoslavaca pri čemu su gen. religiozni pokazali statistički značajniju podršku za ovaj tip prava. Značajnost: pravoslavci — generalno religiozni $p = 0,013$.

Religijska pripadnost i stavovi studenata prema političkim pravima (E6). Na političkim pravima se pokazalo da muslimani imaju znatno veću podršku za ovaj tip prava od pravoslavaca. Značajnost: pravoslavci — muslimani $p = 0,002$.

Religijska pripadnost i stavovi studenata prema socijalno-ekonomskim pravima u Crnoj Gori (E7). Ova podskala sadrži dovoljan broj ajtema da je postavljeno pitanje da li će se možda na našem uzorku iskazati kroz više faktora. Izvedena je eksplorativna faktorska analiza i dobijeno je da to nije slučaj. Na ovoj podskali muslimani ponovo postižu najviše skorove i oni su značajno viši od skorova pravoslavaca i generalno religioznih. Nereligiozni postižu veće skorove od pravoslavaca. Značajnosti: muslimani — generalno religiozni $p = 0,024$; pravoslavci — muslimani $p = 0,001$; pravoslavci — nereligiozni $p = 0,044$.

Religijska pripadnost i stavovi studenata o odnosu između religije i države (E8). Na prvom pitanju E8a, koje je vezano za konsultovanje vlasti i religijskih zajednica o religijskim i etničkim pitanjima, nereligiozni su, očekivano, postigli najniže skorove i to značajno niže od muslimana i katolika. Oni značajno manje podržavaju uplitanje religije u državne poslove. Značajnosti: katolici — nereligiozni $p = 0,018$; muslimani — nereligiozni $p = 0,025$.

Na drugom pitanju E8b, koje se odnosi na donošenje zakona bez konsultacija religijskih vođa, ponovo su nereligiozni ostvarili najviše skorove, koji su značajno viši od skorova muslimana. Generalno religioznima je takođe ova opcija bila prihvatljivija nego muslimanima. Značajnosti: muslimani — nereligiozni $p = 0,003$; muslimani — generalno religiozni $p = 0,011$.

Religiozna pripadnost i stavovi studenata prema različitim oblicima političke akcije (E9). Generalno, religiozni pokazuju najveću spremnost za političku akciju, pri čemu imaju primjetno veće skorove od pravoslavaca i muslimana. Značajnosti: muslimani — generalno religiozni $p = 0,044$; pravoslavci — generalno religiozni $p = 0,031$.

Religiozna pripadnosti i religioznost studenata (F1.1–F3)

Ispitujući skorove na religioznosti, možemo zaključiti da su studenti crnogorskih fakulteta koji se identifikuju sa određenim religijskim zajednicama generalno religiozni (prosečan skor 66,42 od 84). Ispitujući razlike između

generalne religioznosti studenata različitih religija, otkrili smo da među njima nema značajnih razlika i da je izraženost religioznosti pretežno jednaka. Ovdje je potrebno napomenuti da u ovu analizu nijesu bili uključeni ispitanici koji su se izjasnili kao nereligiozni.

Religiozna pripadnost i stepen socijalne bliskosti sa pripadnicima drugih religijskih zajednica (F4.1–F4.3). Ispitivanjem rezultata na ovom segmentu upitnika zaključili smo da su studenti u Crnoj Gori generalno otvoreni za kontakte sa drugim religijskim grupama (skor 8,72 od 12). Muslimani su se pokazali kao najotvoreniji za socijalne kontakte i njihov skor je značajno viši od pravoslavaca, religioznih u generalnom smislu i nereligioznih. Takođe, katolici su se pokazali otvorenijim za socijalne kontakte od generalno religioznih.

Značajnosti: muslimani — generalno religiozni $p = 0,001$; pravoslavci — muslimani $p = 0,001$; muslimani — nereligiozni $p = 0,001$; katolici — generalno religiozni $p = 0,011$.

Religiozna pripadnost, generalna religioznost i religioznost bliske okoline (F5). Prvo smo ispitali religioznost očeva i kako se religije razlikuju prema ovom pokazatelju. Ispitivanje pokazuje da su očevi crnogorskih studenata blago religiozni (aritmetička sredina 3,53). Kao najmanje religiozni su se pokazali očevi nereligioznih i generalno religioznih. Razlike između ove dvije religijske grupe i svih ostalih grupa su na nivou $p = 0,001$. Majke studenata su procijenjene kao religioznije od očeva (aritmetička sredina 3,88) i razlike su identične kao u slučaju očeva. Najbolji prijatelji su se takođe pokazali kao religiozni (aritmetička sredina 3,66). Razlike su identične slučaju očeva i majki. Ispitali smo i korelaciju između generalne religioznosti, religioznosti oca, majke i najboljeg druga. Dobijeni rezultat nas upućuje da je najjača veza između lične religioznosti i religioznosti najboljeg druga (0,238), dok je najslabija veza sa religioznošću majke ($r = 0,149$).

Sljedeće pitanje u ovoj sekciji se odnosilo na to koliko je važno roditelju da ispitanik usvoji njegovo religijsko uvjerenje. Pokazalo se da je očevima to donekle važno ($AS = 2,73$, skala od 1 do 4). Očevima generalno religioznih i nereligioznih je najmanje bitno da li će im djeca prihvatiti uvjerenja. Razlike između ove dvije religijske grupe i svih ostalih grupa su na nivou $p = 0,001$. Još jedna primjećena razlika je da je očevima muslimana važnije da im deca usvoje njihova uvjerenja nego očevima pravoslavaca, značajnost $p = 0,006$. Majke su i na ovom pitanju postigle više ocjene ($AS = 2,82$). Razlike između religioznih grupa su identične kao kod očeva. Korelacija između generalne religioznosti i ovog pitanja je niska, za očeve $r = 0,170$ i za majke 0,173, ali ipak postoji.

Posljednje pitanje u ovom segmentu odnosi se na to da li roditelji insistiraju na prisustvu vjerskim obredima. Očevi studenata su uglavnom neutralni sa

blagom naklonošću ka insistiranju (AS = 1,75 na skali od 1 do 3). Očevi generalno religioznih i nereligioznih pokazuju najmanje insistiranje. Sljedeći su pravoslavni očevi koji manje insistiraju od muslimanskih i katoličkih očeva. Značajnosti: muslimani — generalno religiozni p = 0,001; muslimani — nereligiozni p = 0,001; pravoslavci — nereligiozni p = 0,001; pravoslavci — generalno religiozni p = 0,016; pravoslavci — muslimani p = 0,035 ; katolici — nereligiozni p = ; katolici — generalno religiozni p = 0,001; katolici — pravoslavci p = 0,001. Majke na ovom pitanju imaju za nijansu niži skor od očeva (AS = 1,74), a poređenja ostaju ista kao kod očeva. Značajnosti: muslimani — generalno religiozni p = 0,001; muslimani — nereligiozni p = 0,001; pravoslavci — nereligiozni p = 0,001; pravoslavci — generalno religiozni p = 0,013; pravoslavci — muslimani p = 0,005 ; katolici — nereligiozni p = 0,001 ; katolici — generalno religiozni p = 0,001; katolici — pravoslavci p = 0,001. Korelacija je ostala niska i na ovom pitanju, očevi r = 0,158, majke r = 0,173.

Religiozna pripadnost i lično poštenje studenta (G)

Lično poštenje studenata u Crnoj Gori se pokazalo prosečnim (AS = 3,17 skala od 1 do 6). Poređići grupe istakla se razlika između studenata katoličke vjeroispovjesti koji su sebe ocijenili kao poštenije od studenata koji su generalno religiozni i nereligiozni, kao i od muslimana i nereligioznih. Značajnost: katolici — generalno religiozni p = 0,044; katolici — nereligiozni p = 0,014; muslimani — nereligiozni p = 0,015.

Religioznost studenata i njihova percepcija sprovođenja ljudskih prava u Crnoj Gori

Ispitujući povezanost generalne religioznosti i pojedinačnih prava dobijeni su nezavidni pokazatelji. Ispitana je prediktivnost generalne religioznosti za pojedinačna prava lineranom regresijom. Dakle, nijesmo uspjeli da utvrdimo povezanost između stepena religioznosti i građanskih, sudskih, političkih i socijalno-ekonskih prava.

Jedini uticaj koji je primjetniji je veza sa „uticajem religije na društvo”, što je bilo i za očekivanje. Čak i u ovom slučaju pokazatelji nijesu naročito dobri: R = 0,205; R² = 0,042; F = 29, 235 p = 0,001.